

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ДІРЯВКА ЮРІЙ ПАВЛОВИЧ

УДК 94 (477)

**УКРАЇНСЬКА КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ (УКАПІСТІВ):
УТВОРЕННЯ, ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЛІКВІДАЦІЯ (1920-1925 РР.)**

07.00.01 – історія України

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дніпропетровськ – 2008

Дисертація є рукопис

Робота виконана на кафедрі історії України Дніпродзержинського державного технічного університету Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор

ВСТРОВ РАДІЙ ІВАНОВИЧ,

Дніпродзержинський державний технічний університет,
професор кафедри історії України

Офіційні опоненти: доктор історичних наук

ЛЮБОВЕЦЬ ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень НАН України ім. І.Ф. Кураса, м. Київ,
провідний науковий співробітник відділу етноісторичних
досліджень

кандидат історичних наук, доцент

ВИСОЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ЮРІЙОВИЧ

Національна металургійна академія України,
м. Дніпропетровськ,
доцент кафедри історії, документознавства та
інформаційної діяльності

Захист відбудеться „28” _____ 05 _____ 2008 р. о 13:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 08.051.14 у Дніпропетровському національному університеті за адресою: 49027, м. Дніпропетровськ, пл. Т.Шевченка, 1, Палац студентів, ауд. 30.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Дніпропетровського національного університету за адресою: 49050, м. Дніпропетровськ, вул. Казакова, 8.

Автореферат розісланий „25” _____ 04 _____ 2008 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради,

кандидат історичних наук, доцент

І.О.Кривий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах сучасного розвитку України, в напрямі побудови правової держави, обов'язковим демократичним атрибутом є наявність різних політичних партій, котрі у здоровій конкурентній боротьбі за владу в значній мірі сприяють зміцненню держави та підвищенню рівню добробуту її громадян. Враховуючи, що переважна більшість політичних партій, які нині діють в Україні своїм корінням сягають I чверті XX ст., вивчення історії українських політичних партій, котрі діяли в цей період, має велике практичне і наукове значення.

Відомо, що під час Української революції 1917-1920 рр. значну роль грала УСДРП, від позиції якої, без перебільшення, залежала доля цієї революції. Також незаперечним є той факт, що посилення лівого крила цієї партії в 1918-1920 рр., призвело до суттєвої зміни у розстановці політичних сил в Україні та домінації радикальних настроїв на заключному етапі революції, на відміну від загальнодемократичних, які мали місце в 1917-1918 рр.

Питання еволюції українських лівих соціал-демократів, частина з яких утворила у січні 1920 р. Українську комуністичну партію (укапістів), має досить важливе значення для розуміння політичної ситуації в Україні впродовж значного історичного періоду, бо підтримавши радянську владу українські ліві соціал-демократи, а пізніше укапісти стали союзниками більшовиків та сприяли зміцненню їх влади в Україні. Разом з тим, українські прихильники марксизму – укапісти, по суті розробили власну націонал-комуністичну ідеологію - ідеологію українського комунізму, котра мала значні принципові відмінності від комунізму російського зразку – більшовизму. Враховуючи, що гасла соціальної справедливості та державної самостійності в зазначений період, були досить популярні серед значної частини населення України, зокрема серед її інтелігентної верстви, своєрідний український комунізм, як ідеологія мав повне право на існування та міг зайняти власну соціальну нішу в українській радянській державі, складаючи серйозну конкуренцію державній партії КП(б)У. Так звана націонал-комуністична ідеологія, яку створили укапісти, є надзвичайно цікавим сплавом популярних в усі часи ідей соціальної справедливості зі збереженням права кожної нації будувати свою власну незалежну державу.

Актуальність теми дослідження пояснюється ще й тим, що проблема діяльності УКП (укапістів) та ліквідації її більшовиками в радянській історіографії або відверто замовчувалась, або досить суб'єктивно висвітлювалась. Тільки після проголошення незалежності України в 1991 р. в вітчизняній історіографії почалося принципово нове, всебічне і об'єктивне вивчення історії політичних партій України I чверті XX ст., в тому числі й УКП (укапістів), але досі відсутнє комплексне дослідження історії цієї партії – утворення, діяльність та ліквідація (1920-1925 рр.).

Подальша розробка даної проблеми безумовно допоможе суттєво доповнити картину багатопартійності в Україні в I чверті XX ст. та її ліквідації.

Зв'язок роботи з науковими програмами полягає у тому, що дисертація виконана у межах науково-дослідницької роботи кафедри історії України Дніпродзержинського державного технічного університету за темою „Політичні партії України наприкінці XIX – першій чверті XX століття”. Номер державної реєстрації 0100U005202.

Метою дисертаційного дослідження є всебічний аналіз історії Української комуністичної партії (укапістів), її виникнення, діяльності та ліквідації (1920-1925 рр.), а також з'ясування впливу ідеології цієї партії на українське державотворення в 20 – початок 30-х рр. XX ст.

Завдання, які були поставлені для досягнення зазначеної мети такі:

- у відповідності до сучасних вимог, які стоять перед історичною наукою, простежити особливості накопичення та узагальнення фактичних знань з історії УКП (укапістів) у радянській, зарубіжній та сучасній українській історіографії;

- визначити теоретико-методологічні принципи і методи дослідження проблеми та використати їх у процесі вивчення і узагальнення конкретного матеріалу;

- дослідити причини утворення УКП як результат еволюції значної частини українських соціал-демократів від національно-демократичних до національно-комуністичних поглядів;

- уточнити чисельність, соціальний та національний склад УКП;

- визначити головні напрямки та методи діяльності УКП протягом всього періоду її діяльності;

- дослідити відносини УКП з правлячою в Україні партією (КП(б)У);

- встановити причини припинення діяльності УКП – чи це була самоліквідація партії чи ліквідація її більшовиками.

Об'єктом дослідження є Українська комуністична партія (укапістів).

Предметом дослідження є історія виникнення УКП, її ідеологія, форми та методи діяльності та ліквідація цієї партії більшовиками.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від січня 1920 р. – коли була утворена УКП (укапістів) до березня 1925 р., коли ця партія була ліквідована під тиском Комінтерну, РКП(б) та КП(б)У на її IV з'їзді.

Територіальні рамки дослідження обмежуються територією Української Соціалістичної Радянської Республіки у 1920-1925 рр.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що на основі широкого кола джерел і досягнень сучасної вітчизняної та світової історичної науки, в дисертації вперше комплексно досліджена історія УКП (укапістів) від утворення до ліквідації (січень 1920 – березень 1925 рр.). Зокрема:

- показано, що у вітчизняній та зарубіжній історіографії досі відсутнє комплексне дослідження історії УКП та визначено головні напрямки дисертаційного дослідження;
- обґрунтовано тезу про спробу незалежників-україністів відігравати роль своєї третьої сили в Україні між українським націонал-демократичним табором та більшовиками;
- спростовано домінуючу в радянській історіографії думку, що УКП через свою малочисельність не відіграла значної ролі у політичному житті України;
- пояснюються причини негативного відношення УКП до нової економічної політики, на відміну від простої констатації цього факту більшістю дослідників;
- доповнено аналіз внутрішньопартійних відносин у середовищі УКП, особливо між її лівою фракцією та більшістю;
- досліджено причини неоднозначної оцінки членами УКП рішення Виконкому Комінтерну про розпуск цієї партії у грудні 1924 р., що стало однією з головних причин провалу сценарію більшовиків „капітуляційного з'їзду” УКП;
- доповнено дослідження про ліквідацію УКП більшовиками за допомогою державних органів радянської влади та Виконкому III Комуністичного Інтернаціоналу.

Практичне значення роботи полягає у тому, що його фактичний матеріал, основні положення та висновки можуть бути використані у процесі викладання курсів лекцій з історії України, спецкурсів з історії соціал-демократичних та комуністичних рухів, при створенні узагальнюючих праць з історії революційних подій в Україні 1917-1920 рр., курсових та дипломних робіт, рефератів та доповідей. Дослідження може бути корисним для сучасних українських політиків національного спрямування при формуванні та розвитку ними ідеологічних доктрин своїх партій.

Особистий внесок здобувача полягає у постановці і самостійному вирішенні важливої наукової проблеми, що дозволяє більш повно розкрити історію багатопартійності в Україні в 20-х рр.. ХХ ст.. Уперше проведено комплексне дослідження історії УКП від часу її утворення до ліквідації (січень 1920 – березень 1925 рр.). При цьому у науковий обіг уведено значне коло маловідомих архівних документів.

Апробація результатів дисертації. Загальна концепція дослідження та його окремі аспекти знайшли відображення в доповідях та повідомленнях на наукових конференціях, зокрема: I Всеукраїнській науково-практичній конференції „Україна наукова 2001” (м. Дніпропетровськ), V Міжнародній науково-практичній конференції „Наука і освіта 2002” (м. Дніпропетровськ), Міжнародній науково-практичній конференції „Динаміка наукових досліджень 2002 року” (м. Дніпропетровськ), VI Міжнародній науково-практичній конференції „Наука і освіта 2003” (м. Дніпропетровськ), II Всеукраїнській науково-теоретичній конференції 2003 р. „Східні слов'яни: історія, мова, культура, переклад” (м. Дніпродзержинськ), III Всеукраїнської

наукової конференції „Інтелігенція і влада” 2003 р. (м. Одеса), VII Міжнародної науково-практичній конференції „Наука і освіта 2004 р.” (м. Дніпропетровськ), III Всеукраїнської науково-практичної конференції „Слов’яни: історія, мова, культура” 2005р. (м. Дніпро-дзержинськ).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладені в 13 публікаціях загальним обсягом 4,0 др. арк., серед яких три статті у фахових виданнях, дві статті у збірниках наукових праць, тези восьми виступів на наукових конференціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Обсяг основного тексту дисертації становить 195 сторінок. Список джерел та літератури складається з 279 найменувань на 22 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, теоретичне та практичне значення, об’єкт та предмет дослідження, його хронологічні та територіальні рамки, визначено мету та завдання дослідження, розкрито наукову новизну роботи та особистий внесок здобувача, висвітлено процес апробації отриманих результатів.

Перший розділ дисертації *«Методологія, історіографія та джерельна база дослідження»* складається з двох підрозділів, які присвячені аналізу сучасного рівня наукової розробки теми у радянській, вітчизняній та закордонній історіографії, визначає методологічні принципи та методи дослідження, дає характеристику джерельної бази роботи.

У **підрозділі 1.1 «Теоретико-методологічні засади дослідження»** обґрунтовується вибір принципів та методів дослідження, які були використані під час роботи над дисертацією. Так, застосування принципу наукової об’єктивності у вивченні даної проблематики означає висвітлення діяльності УКП не тільки під кутом політичної історії, але і у контексті соціально-економічних та національно-політичних процесів. За допомогою принципу історизму ми досліджували не окремі факти, або періоди діяльності цієї партії, а всю їх сукупність у зв’язку з іншими явищами і конкретним досвідом історії. Принцип історизму також дав можливість розглянути історію УКП у її розвитку та тісному взаємозв’язку, зробити її аналіз у конкретних історичних умовах України 1920 – 1925 рр.

Зазначимо, що принципи історизму та об’єктивності взаємодоповнюють один одного у процесі наукового пошуку, і надають можливість відмовитися від таких постулатів радянської історіографії при характеристиці УКП як «банкрутство», «антирадянська, дрібнобуржуазна націоналістична партія». Використання вищезазначених принципів сприяли у роботі над дисертацією застосуванню і конкретних методів пізнання:

- історико-типологічний метод допоміг з'ясувати, що УКП, безумовно, належала до партій лівого напрямку;

- порівняльно-історичний метод дав можливість з'ясувати загальні та специфічні риси діяльності укапістів у 1920-1925 рр., зрозуміти причини еволюції політики УКП у цей період;

- проблемно-хронологічний метод дозволив відтворити часову послідовність політичних подій, простежити зміни у формах, методах та змісті діяльності УКП у 1920-1925 рр. Завдяки цьому методу вдалося розділити досліджувану проблему на окремі аспекти, визначені у розділах дисертації, в кожному з яких історичні події розглядаються у хронологічній послідовності;

- застосування методу періодизації сприяло вивченню діяльності УКП у конкретних історичних умовах з урахуванням їх змін та розвитку загальних і особливих рис політичного життя;

- статистичний метод допоміг підрахувати чисельність УКП по Україні в цілому та дослідити соціальний та національний склад цієї партії.

У підрозділі 1.2 «Історіографія та джерельна база історії діяльності УКП (1920-1925 рр.)» подано аналіз наявної літератури і джерел по темі дисертації та визначені основні напрями дослідження. З урахуванням наукових, концептуальних, ідейно-політичних критеріїв історіографія УКП охоплює декілька етапів, які відображають розвиток історіографічного процесу в післяреволюційний, радянський і пострадянський період.

Перший етап розпочався відразу після закінчення громадянської війни в Україні в 1920 р. і тривав до початку 30-х років ХХ ст. Характерною ознакою цього періоду історичних досліджень, присвячених діяльності політичних партій України, були два напрямки. Перший напрямок утворили лідери української революції 1917-1920 рр. В.Винниченко, М.Грушевський, Д.Дорошенко, І.Мазепа, П.Христюк, М.Шаповал¹. В їх працях досить детально висвітлювалась діяльність українських політичних партій цього періоду, а також значна увага приділялась і питанню еволюції української соціал-демократичної партії, з середовища якої була утворена УКП. Безумовно, завдяки цим працям була створена багатюща джерельна база для вивчення проблеми багатопартійності в Україні I чверті ХХ ст.. Але неупередженими, в повній мірі об'єктивними ці праці назвати важко, бо будучи активними учасниками історичних подій, вищеназвані автори не могли бути в достатній мірі об'єктивними. На жаль, в умовах радянської України наприкінці

¹ Винниченко В. Відродження нації. Історія української революції. Ч.3 Репринтне відтворення видання 1920. К.: Видавництво політичної літератури України, 1990. Ч.1. - 348с; Ч.2.- 328с; Ч.3.- 542 с; Грушевський М. Спомини// Київ. - 1989. - №8. - С.103-159; №9.- 1990.- 435с; Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923. - Т.1: Доба Центральної Ради. - Ужгород, 1932. - 452с, Т.2: Українська гетьманська держава. 1918. - Ужгород, 1930. - 510с; Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921. - Т.1: Центральна Рада - Гетьманщина - Директорія. - Прага, 1942.; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917-1920 рр.: У 4 т. - Видень-Прага, 1921-1922. - Т.1. - 152с; Т.2. - 200с; Т.3. - 160с.; Т.4. - 192 с; Шаповал М. Гетьманщина и Директорія// Вітчизна, 1997.- №5-6. - С.125-141; №12.- С.131-136.

20-х рр.. XX ст., цей дослідницький напрямок не отримав розвитку, праці вищеназваних діячів були забороненими і знову стали доступними лише починаючи з кінця 80-х рр. XX ст.

Другим був напрямок, розроблений та сформований радянськими істориками, більшовицько-державними діячами та публіцистами партії в 20-х рр.. XX ст.. В їх працях теж багато уваги приділялося історії політичних партій України, у тому числі й УСДРП, з якої була утворена УКП. Це роботи Й.Гермайзе, Д.Ерде, М.Равич-Черкаського, М.Скрипника, М.Яворського². На характер цих робіт значною мірою вплинула тогочасна лінія партії більшовиків, яка у I-й пол. 20-х рр. XX ст. розгорнула боротьбу за остаточну ліквідацію інших партій, взявши курс на монопольне управління державою. Відносини більшовиків з іншими партіями, в тому числі і націонал-комуністичними, вищезазначені партійні публіцисти та історики висвітлювали з позицій партійності і класовості. Ці партії почали кваліфікуватись як дрібнобуржуазні, антирадянські та націоналістичні. Разом з тим треба підкреслити, що у той час ще було можливим своєрідне авторське трактування історії політичних партій. Особливо це було помітно у роботах М. Равича-Черкаського, у яких була обґрунтована теорія двокорінності походження КП(б)У.

Другий період історіографії розпочався наприкінці 20-х - початку 30-х рр. у зв'язку з формуванням в країні тоталітарного режиму та культу особи Й.Сталіна, вивчення історії інших партій, крім партії більшовиків було штучно призупинено майже на три десятиліття. Визнавалося шкідливими погляди М. Равича-Черкаського, Й.Гермайзе та інших істориків партії більшовиків. Були піддані нищівній критиці навіть заполітизовані праці М.Яворського, який власне і був засновником марксистського напрямку в українській історичній науці 1920 р. Принцип об'єктивності фактично зник з історіографічної практики. У 30-40 рр. XX ст. виходили роботи, які лише віддзеркалювали офіційний сталінський погляд на історію зникнення опозиційних політичних партій, котрі вважалися відверто контрреволюційними, а тому виправдано знищеними більшовицькою владою³.

Третій період розпочався з середини 50-х рр. XX ст. під впливом «хрущовської відлиги». Почалося знову, але вже більш ґрунтовне і всебічне вивчення історії небільшовицьких політичних партій. Цей період історіографії політичних партій тривав до кінця 80-х рр. XX ст. З'являються наукові праці, які безпосередньо торкаються питань виникнення, діяльності та ліквідації УКП. Це

² Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні: В 2 т. – Т.1. Революційна Українська Партія (РУП). - К.: Книгоспілка, 1926. -388с; Д. Эрде. Годы и бури натиска. Кн.1. – Х.: Пролетаріат, 1923. – 117с; Равич-Черкаський М. История Коммунистической партии Украины. - К: Госиздат Украины, 1923. – 247с; Скрипник М.О. Статті і промови в 5 т. Т. 1. – Х.: Держвидав України, 1930. – 458с; Скрипник М.О. Вибрані твори. - К.: Україна, 1991. – 617с; Яворський М. Революція на Вкраїні в її головних етапах. – К.: Державне видавництво України, 1923. – 81с;

³ Волин М. История КП(б)У в сжатом очерке. – Х.: Пролетарій, 1930.- 197с; Волин М., Попов Н. Очерки истории компартии большевиков Украины.- Х.: Политиздат, 1931.- 137с.

роботи В.Чирка, спільна робота І.Кураса з В.Полушкіною та власні монографії І.Кураса⁴. У цих роботах, порівняно з попередніми періодами радянської історіографії, набагато детальніше висвітлюється історія УКП, встановлюється приблизна чисельність її складу та територія діяльності. Особливо великою кількістю нового фактичного матеріалу, глибоким і детальним розкриттям внутрішньопартійного становища УКП на всіх етапах її діяльності, відрізняються наукові праці І. Кураса. Разом з тим, цим вищеназваним працям був все ж притаманний однобічний підхід, який тоді домінував в радянській історіографії, коли перемога партії більшовиків над своїми політичними суперниками зображувалася цілком «закономірною і неминучою», а самі ці партії (в тому числі й УКП) розглядалися як "буржуазно-націоналістичні", «дрібнобуржуазні», «контрреволюційні та антирадянські».

У цей історичний період і на Заході створюються цікаві роботи, присвячені діяльності політичних партій в Україні I чверті XX ст. Такі відомі зарубіжні історики, як Е.Карр, Р.Пайпс, Дж.Решетар⁵ та ін. стверджували, що ліквідація багатопартійності і встановлення однопартійної комуністичної системи влади у Радянському Союзі та в Україні, зокрема пояснювалась, перш за все як результат цілеспрямованої політики правлячої компартії, котра спираючись на репресивні органи радянської влади, знищила всіх політичних опонентів і встановила тоталітарну однопартійну систему. Особливо треба відмітити наукові праці закордонних дослідників, які безпосередньо стосувалися історії УКП – І.Майстренка, Дж.Мейса, М.Стахіва, Є.Пастернака⁶. Найбільше інформації з історії УКП міститься у роботах І.Майстренка, якому належать унікальні характеристики діячів УКП. І.Майстренко першим з закордонних дослідників назвав головною причиною ліквідацію УКП – тиск державних органів влади на цю партію, в результаті чого вона була змушена підкоритися рішенням Комінтерну і самоліквідуватися.

Узагальнюючи дослідження зарубіжних істориків зазначимо, що вони одностайно оцінювали УКП як партію, котра виступала за більшу самостійність української держави, відстоюючи її

⁴ Чирко В. Крах идеологии и политики националистической партии укапистов. // Укр. іст. журн., 1968.- №12. - С. 24-35; Курас І., Полушкіна В. До питання про політичний організаційний крах українських буржуазно-націоналістичних партій (1917-1920 рр.)// Наукові праці з історії КПРС.К., 1968.- Вип..2.- С.3-21; Курас І. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине. К., 1978. – 315 с; Курас І. Повчальний урок історії / Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії / К., 1986. – 185 с.

⁵ Карр Э. История Советской России. Большевицкая революция 1917-1923 гг. Пер. с англ.- М.:Прогресс, 1990. – 768 с; Пайпс Р. Создание однопартийного государства Советской России.//Политологические исследования, 1991. - №1. – С. 205-217; Reshetar J. The Ukrainian revolution. 1917-1920. A study in nationalism. – N-York, 1972. – 232 p.

⁶ Майстренко І. Українська комуністична партія - УКП (укапистів) // Сучасність, 1985.- №5. - С.66-76; №7,8. - С. 134-148;199. Майстренко І. Історія Комуністичної партії України. Б.м.: Сучасність, 1979. – 256 с; Mace James E. Communist and the Dilemmas of National Liberation. National Communist in Soviet Ukraine, 1918 – 1933. – Cambridge, Massachusetts, Harvard Ukrainian Research Institute, 1983. – 344 p; Стахів М. Третя совітська республіка в Україні. Нью-Йорк, Український вільний університет, 1968. – 244 с; Пастернак Є. Україна під більшовиками (1919-1939 рр.). – Торонто, „Свшан-зілля”, 1979. – 314 с.

національні інтереси. Але на відміну від радянських, західні дослідники мали, як правило, досить обмежені можливості використовувати архівні матеріали, іншу документацію, котра знаходилася на території Радянського Союзу. Це суттєво збіднювало вищезгадані роботи зарубіжних дослідників.

Четвертий, якісно новий етап історіографії дослідження проблеми розпочався наприкінці 80-х - початку 90-х рр. ХХ ст. і особливо з 1991 в умовах незалежності України. Перед науковцями з'явилась тепер можливість об'єктивного і неупередженого вивчення історії політичних партій, в тому числі і УКП. Змінився характер досліджень, розширилася їх тематика. Завдяки зусиллям С.Кульчицького, Г.Касьянова, В.Солдатенка, П.Шморгуна⁷ та інших провідних вчених був зроблений великий крок вперед, коли розпочалося нове вивчення діяльності українських політичних партій I чверті ХХ ст. З наукових праць сучасного періоду, в яких розглядається історія УКП, можна назвати роботи О.Бриндака, Р.Ветрова, М. Панчука та Дж. Мейса, В.Ченцова⁸. У цьому контексті можна виділити і дві нових праці О. Любовець⁹. Окремо можна відмітити і наукові публікації, в яких в тій чи іншій мірі висвітлюється історія УКП – О. Висоцького, П.Кузика, Ф.Рудича, Р. Терещенко в співавторстві з В.Іваненком та Л. Прокопенком, В.Яценка¹⁰. Внаслідок інтересу вітчизняних істориків до теми багатопартійності в Україні, з'явилися кандидатські дисертації, де УКП приділяється досить значна увага – С.Білошицького, С.Зборець, О.Єфименка, В.Нагорного, Я.Остапенка, В.Стрільця¹¹. В цьому плані треба підкреслити, що однією з умов створення

⁷ Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928).- К.: Основи, 1996. - 386 с; Касьянов Г. Український соціалізм: люди, партія, ідеї (початок ХХ ст.)//Політологічне читання. – К., 1992. - №2. – С. 101-114; Солдатенко В. Українська революція. Історичний нарис. – К.:Либідь, 1999. - 976 с; Його ж. Українська революція: концепція та історіографія (1918-1920рр.) – К.:Либідь, 1999. - 508 с; Солдатенко В. У пошуках соціальної й національної гармонії (ескізи до історії українського комунізму).- К.: Світогляд, 2006.- 479 с; Шморгун П. Політичні партії України на початку ХХ століття: соціальний склад, чисельність, типологія // НПППІ, 1992. - №172. - С. 14-15.

⁸ Бриндак О. Ліквідація більшовиками політичної опозиції та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-ті роки ХХ століття. – О., 1998. – 183 с; Ветров Р., Донченко С. Політичні партії в Україні в першій чверті ХХ століття (1900-1925 рр.)- Дніпропетровськ-Дніпроздержинськ, 2001.- 245с; Мейс Дж., Панчук М. Український національний комунізм. Трагічні ілюзії. – К., 1997. – 82 с; Ченцов В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20 роки. – Тернопіль, Збруч, 2000. - 482 с;

⁹ Любовець О. Українські партії і політичні альтернативи 1917-1920 рр. – К.: Основа, 2005.- 312с; Українська багатопартійність 1917-1920 рр.// Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ століття. Київ. - НАН України, 2007, С.120-135.

¹⁰ Висоцький О. Українські національні партії початку ХХ ст.: соціалістичний сегмент (УСДРП та УПСР у компаративістському вивченні). Монографія.- Дніпропетровськ: ДДФЕІ, 2001.- 160с; Кузик П. Ідеологія національної трагедії (український націонал-комунізм як продукт антагоністичних світоглядів)//Людина і політика, 2000. -№1. - С. 54-57; Рудич Ф. КП(б)У и другие политические партии: партнерство или противоборство?// Коммунист Украины.-1991.-№3,4.-С.73-83, 85-94; Терещенко Р., Іваненко В., Прокопенко Л. Минуле з гірким присмаком: Репресії в історичній ретроспективі радянського суспільства.- Д., 2002. - 240 с; Яценко В. Українські партійно-політичні сили в 1917-1920 рр.: особливості структуризації//Вісник Дніпропетровського ун-ту. Історія і археологія. - Д., 1998. - №4. - С. 72-83

¹¹ Білошицький С. Формування монопартійної системи в Україні: передумови, форми і методи (1917- перша пол. 20-х р.) / Автореф. дис. канд. іст. наук. - Донецьк, 2001. - 19 с; Зборець С./ Автореф. дис. канд. іст. наук.- Дніпропетровськ, 2007.- 19с; Єфименко Г. Українські політичні партії та їх роль у розвитку державотворчих процесів в Україні (1917-1920 рр.). Автореф. дис. канд. іст. наук, Х., 1998. -18 с; Нагорний В. Більшовизм та український націонал-комунізм в добу революції 1917-1920 рр. /Автореф. дис. ... канд. іст. наук. - К., 1995. - 23 с; Остапенко Я. Ліквідація більшовиками опозиційних партій в Україні (1920-1925) /Автореф. дис. ... канд. іст. наук. - Х., 2000. -19 с; Стрільця В. Державотворча діяльність політичних партій України (1917-1920 рр.) /Автореф. дис. ... канд. іст. наук. –К., 1992. -18 с;

об'єктивних праць історії політичних партій України, та зокрема УКП, є подальший розвиток теорії та методології їх досліджень. Серед науковців, які зробили останнім часом значний внесок у вирішенні даної проблеми, слід відмітити А.Павка, В.Смоля, В.Якуніна та А.Болебруха¹².

Підводячи загальний підсумок аналізу літератури та вивчаючи стан історіографічної розробки теми дослідження, слід визнати суттєвий внесок як вітчизняних, так і зарубіжних істориків у вивченні діяльності УКП (1920-1925 рр.). Але, водночас, можна стверджувати, що в сучасній історичній науці досі відсутнє комплексне дослідження історії УКП та її ставлення до державотворчих процесів в Україні. Потребують також суттєвого доповнення такі питання, як методи роботи укапівців в умовах постреволуційної України, внутрішньопартійні відносини в УКП, дослідження персонального складу цієї партії. Заслугує більшої уваги і вивчення механізму ліквідації УКП. Таким чином, обрана автором тема дисертації потребує подальшої розробки, що і зумовило її вибір для дослідження.

Джерельна база дисертації широка і різноманітна. Вона складається з архівних та опублікованих джерел, мемуарів, періодичних видань. Вивчені і використані у дисертації архівні джерела представлені комплексом документів, що зберігаються у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГОУ) – фонд 8, Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАВОУ) – фонд 13, Державному архіві Дніпропетровської області (ДАДО) – фонд 1,7, Державному архіві Одеської області (ДАОО) – фонд 40, фонд 3, Державному архіві Харківської області (ДАХО) – фонд 1. Найбільш цінні документи були виявлені у фондах ЦДАГОУ - фонд ЦК УКП 1920-1925 рр., який збагатив дисертацію широким колом документів УКП, що характеризують її офіційний партійний курс протягом всього періоду її діяльності: матеріали з'їздів, конференцій, пленумів УКП, завдяки чому можна уявити зміну у стратегії та тактиці цієї партії, ставлення укапівців до питань громадянської війни в Україні, утворення Радянського Союзу, нової економічної політики, українізації тощо. Досить важливими є також матеріали, які дають можливість уявити реальний стан діяльності УКП в регіонах. Завдяки фондам ДАДО можна скласти досить повне уявлення про діяльність однієї з найбільших організацій УКП – Катеринославської. В цих фондах є значна кількість матеріалів, які розкривають внутрішньопартійну дискусію в УКП після рішення Виконкому Комінтерну про ліквідацію цієї партії та про методи боротьби українських більшовиків з УКП: накази, інструкції органів КП(б)У та ДПУ щодо УКП.

¹² Павко А. Теоретико-методологічні засади дослідження діяльності політичних партій та організацій в Україні напр. XIX - на поч. XX ст. - Укр. іст. журн., 2001.- №4. - С. 112 - 125; Смоля В. Українська історична наука на рубежі XXI ст. Проблеми пошуку нових теоретичних та методологічних підходів.// Матеріали Всеукраїнської наради зав. кафедрами соціально-гуманітарних дисциплін (квітень 1997 р.) - К., 1997. - С. 22-31; Якунин В., Балебрух А. Методология истории: поиск новых основ.// Грани, 2000. - №2.-С.3-10.

Опубліковані джерела за принципом походження та цільового призначення ми умовно поділили на чотири групи:

1. Опубліковані документи українських політичних партій, збірки документів та матеріалів, що склалися за певною темою. Вони допомогли відтворити загальнополітичну ситуацію, яка склалася у період революційних та постреволуційних подій в Україні (1917 – 1925 рр.), і зробити оцінку місця і ролі українських соціал-демократів (незалежників), а пізніше укапістів у політичній системі України, простежити їх взаємовідносини з більшовиками та іншими політичними партіями України.

2. Мемуарна література допомогла відтворити реальну історичну картину зазначеного періоду. Особливо цінні відомості з історії УКП є в спогадах І.Майстренка, котрий був членом цієї партії та приймав активну участь в її діяльності. Завдяки своїй інформативності ці мемуари суттєво доповнили свідчення інших джерел.

3. Значна кількість інформації з історії досліджуваної теми була почерпнута автором з численних періодичних видань – Української Центральної Ради, Рад робітничих та солдатських депутатів і профспілкових організацій України, українських та російських соціал-демократів. Особливо цінними для вивчення теми утворення та становлення УКП є матеріали, що містяться у періодичних виданнях укапістів – органу ЦК УКП «Червоний прапор», однойменної газети – органу Подільського Губкому УКП та органу Правобережного Бюро УКП «Бюлетень Червоного прапора». У роботі були також використані і періодичні матеріали українських більшовиків – журнали «Більшовик» та «Комуніст», у яких дається оцінка діяльності УКП у 1920 – 1925 рр.

Аналіз джерельної бази дисертаційного дослідження свідчить про її достатність і достовірність, що дозволяє детально, з позицій сучасної наукової методології висвітлити діяльність УКП від утворення до ліквідації (1920-1925 рр.).

Другий розділ «Утворення Української комуністичної партії та її діяльність (1920-1922 роки)» складається з трьох підрозділів. У підрозділі **2.1 «Передумови виникнення партії, її ідеологічні попередники та утворення УКП»** розглядається еволюція лівого крила УСДРП протягом 1917 – 1920 рр., яка завершилась утворенням нової української комуністичної партії – УКП (укапістів) в січні 1920 р. на її I-му з'їзді. УКП стала таким чином другою за рахунком українською національною компартією після УКП (боротьбистів), а враховуючи КП(б)У, вже третьою комуністичною партією в Україні. Лідери новоутвореної партії – О.Кулініченко, Ю.Мазуренко, А. Річицький, та ін. вважали УКП своєрідною третьою силою в Україні, заперечуючи як націонал-демократичний (буржуазний) розвиток держави так і не сприймаючи більшовизм як комунізм російського зразку. Чисельність партії тоді складала 500-600 осіб.

У підрозділі **2.2 «Проблеми організаційно-партійного будівництва УКП в 1920 році»** аналізується розгортання діяльності УКП в різних регіонах України. Так, в Донецькій губернії

центром організаційної роботи УКП став Луганськ. На Полтавщині до новоутвореної партії перейшла більшість партійно-радянського активу Кобеляцького повіту. В Харківській губернії активність УКП відмічалась, зокрема, в Харківському та Вільшанському повітах. В Подільській губернії активна робота УКП спостерігалась з грудня 1920 р. Одеська партійна організація УКП була утворена завдяки роботі інструктора УКП М.Яворського і налічувала до 30 осіб, які були виключені з КП(б)У та колишніх боротьбистів. Катеринославська організація УКП була утворена навесні 1920 р. членом ЦК УКП П.Кулініченком і на початку своєї діяльності складалася з колишніх членів Катеринославської організації УСДРП. Першим секретарем Губкому УКП був обраний А.Ковбаса.

На початку своєї діяльності УКП демонструвала підтримку правлячої партії. У першій половині 1920 р. УКП видавала щоденні газети в Харкові, Києві та Катеринославі, утримувала по 5 інструкторів у 10 губерніях України, друкувала листівки, відозви, брошури тощо. Також укапісти вели роботу в петлюрівському стані та за кордоном серед полонених, підтримували повстанські ревкоми на тих територіях України, де ще йшли воєнні дії. Для своєї діяльності УКП тривалий час отримувала матеріальну підтримку від української радянської держави. За деякими даними чисельність УКП в 1920 році досягла 3 тисяч осіб.

Але в другій половині 1920 р. стосунки між двома комуністичними партіями України – УКП та КП(б)У стають все більше напруженими, головною причиною чого було те, що УКП займала принципову позицію у питанні державності України, відстоюючи принципи її економічної і політичної незалежності.

У підрозділі 2.3 «Здобутки і невдачі УКП у 1921 році та ідеологічна криза в партії 1922 року» аналізується рішення II з'їзду УКП, який відбувся у квітні 1921 р. та значною мірою визначив позицію УКП у наступні роки її діяльності. Документи з'їзду дозволяють зробити висновок, що у галузі економіки плани УКП мали багато спільних рис з поглядами більшовиків, але у деяких питаннях були навіть ліворадикальнішими від них. Тому нова економічна політика, яка саме у цей час почала впроваджуватися в Україні не знайшла підтримки в УКП. Критична позиція УКП відносно НЕПу, як до спроби "капіталістичної реставрації", стала однією з головних причин послаблення самої УКП. Значна частина членів УКП та навіть деякі її лідери виступали за припинення критики партії більшовиків та злиття з КП(б)У. В УКП з самого початку її утворення було дві течії: представники однієї (меншість) стверджували, що об'єднання з КП(б)У дасть можливість більш ефективно впроваджувати ідеї УКП для будівництва незалежної держави, представники іншої (більшість) вважали, що УКП повинна виступати самостійною політичною силою, використовуючи легальні можливості для посилення своєї діяльності в Україні. Про дискусії між членами цих течій свідчать матеріали червневого, липневого та вересневого 1921 р. пленумів ЦК УКП. Почалася криза в УКП. За цей час партію покинули такі відомі її лідери, як

П.Кулініченко, Ю.Мазуренко, Сімон та Животков, які перейшли до КП(б)У. Ті ж процеси відбувались і в низових осередках партії, що змусило ЦК УКП на своєму грудневому 1921 р. пленумі прийняти рішення про переєстрацію партії. Чисельність УКП значно впала в цей період, про що свідчить лише 320 реєстраційних карточок, виданих губкомам УКП. Іншою причиною послаблення діяльності УКП 1921-1922 рр. було те, що керівництво УКП ставило явно нереальні завдання швидкого поширення впливу цієї партії у зрусифікованих промислових регіонах України. Більш вдалою діяльність УКП була в сільській місцевості.

Досить важким для УКП був і 1922 р. Заходи партії переважно обмежувалися критикою радянської влади у зв'язку з переходом до НЕПу та існуючим голодом. Найбільш активною в цей період була Київська організація УКП. Не змінились суттєво програмові положення в УКП і на її ІІІ з'їзді, який відбувся 17-22 жовтня 1922 р. в м. Харкові. Внутрішньопартійна боротьба в цей час майже припинилася, що пояснюється тим, що значна частина членів УКП, які були не згодні з офіційною лінією партії вже вийшли з неї, вступивши до КП(б)У. В умовах фактично опозиційної діяльності УКП, стосовно правлячої партії, остання починає використовувати державні органи влади для тиску на членів і прихильників УКП з метою ліквідації її осередків. На той час, коли всі національні партії в Україні вже припинили свою діяльність, УКП залишалась єдиною діючою, крім КП(б)У, партією. Пропаганда самостійної української держави під червоним прапором, яка проводилася членами і співчуваючими УКП знаходила своїх прихильників особливо серед українського населення та в сільській місцевості.

Третій розділ дисертації «Активізація діяльності УКП в 1923-1924 рр.» має два підрозділи. У підрозділі 3.1 **«Посилення діяльності УКП з початком політики українізації в 1923 р.»** говориться про поступове подолання внутрішньопартійної кризи, пошуків нових методів роботи. Помітною подією в діяльності УКП цього періоду став її червневий (1923 р.) пленум ЦК, де перемогла точка зору збереження УКП як самостійної партії. Укапісти продовжували піддавати критиці нову економічну політику, бо вони вважали, що подальша капіталізація України може призвести до посилення русифікаторських тенденцій та ідеології «Єдиної Неділимої Росії». УКП продовжувала свій курс на пропаганду самостійних атрибутів української радянської держави (самостійні наркомати, самостійні профспілки, окрема українська Червона армія). Союзне об'єднання радянських республік у грудні 1922 р., на думку укапістів, мало бути конфедеративного характеру. Саме в цей період спостерігається поживавлення роботи УКП, яка була пов'язана з політикою українізації, котра почала впроваджуватися в Україні. Укапісти часто виступали з критикою на адресу КП(б)У, котра незадовільно впроваджувала в життя резолюції ХІІ з'їзду РКП(б). Один з найбільш активних заходів УКП цього періоду була її участь у виборах до місцевих рад восени 1923 р. Незважаючи на перешкоди з боку влади, все ж укапістам вдалося провести 15 своїх депутатів в сільради Київщини та Катеринославщини.

В кінці 1923 на початку 1924 рр. УКП значно посилює свою пропагандистську роботу серед українського населення. Така робота проводилась на підприємствах, у вузах, серед селян та призовників. Одним з засобів вирішення кадрових проблем в УКП було заснування власних партшкіл, де вивчалися основи марксизму та проводилась підготовка партійних кадрів. У другій половині 1923 року в УКП знову почалася криза, яка була пов'язана з виникненням лівої фракції, котра виступала за беззастережне об'єднання із КП(б)У з метою українізації останньої, яку очолював Т. Корнієвський. Ліва фракція підтримувала з'язки з ДПУ. Керівництво УКП для боротьби з "ліквідаторами" та агентами ДПУ створило навіть власну контррозвідку і виключало опозиціонерів з партії.

У підрозділі 3.2 "Діяльність УКП у 1924 році" дається загальна характеристика роботи УКП у цей період. В цей час УКП застосовує також і нелегальні методи роботи. Найвизначнішим масовим заходом УКП була її участь у першотравневій демонстрації у Катеринославі, де окрема колона укапістів налічувала близько 1000 учасників.

Всередині 1924 року посилюються репресивні заходи органів влади стосовно УКП. Активістів цієї партії звільняли з роботи, заарештовували, висилали за межі України. У внутрішньопартійному житті УКП 1924 р. найбільш помітною подією став її серпневий пленум, де керівництво українських комуністів нарешті визнало НЕП. УКП, як остання опозиційна партія України, взяла активну участь у виборчій кампанії до сілрад у листопаді 1924 р. В окремих регіонах України укапісти навіть досягли певного успіху.

Четвертий розділ дисертації "Ліквідація УКП більшовиками" складається з трьох підрозділів. **У підрозділі 4.1. "Підготовка більшовиками ліквідації УКП"**, з'ясовано, що рішення про ліквідацію УКП, яке було прийнято на жовтневому (1924 р.) пленумі ЦК КП(б)У, пояснювалось тогочасним курсом більшовиків на монопольне домінування у політичному житті республіки. Активна робота УКП у 1924 р. лише прискорила це рішення. Визнаючи недостатню ефективність використання репресивних заходів щодо УКП та відносно слабкий вплив лівої фракції УКП, більшовики України вирішили ліквідувати цю партію за допомогою III Комуністичного Інтернаціоналу. Незважаючи на невизнання лідерами УКП А. Річицьким та А. Драгомирецьким звинувачень у антирадянській та контрреволюційній діяльності, Президія Виконкому Комінтерну 24 грудня 1924 р. прийняла рішення про розпуск УКП та її лівої фракції.

У підрозділі 4.2. "Внутрішньопартійна дискусія УКП з приводу рішення Комінтерну про ліквідацію цієї партії" показується, що вищеназвана постанова досить неоднозначно трактувалась в місцевих осередках УКП. Більшість членів УКП вважали, що ця постанова була не сигналом до розпуску своєї партії, а кроком уперед до переговорів з КП(б)У на рівноправних засадах. Керівництво УКП за два місяці, які передували партійному з'їзду (січень-лютий 1925 р.), провело значну роботу для "організованого відступу партії". Головною метою цієї

внутрішньопартійної кампанії було досягнення "почесного варіанту" входження УКП до КП(б)У для проведення своєї лінії всередині КП(б)У.

У підрозділі 4.3. "Самоліквідація останньої української комуністичної партії" значна увага приділяється висвітленню перебігу подій на IV з'їзді УКП (1-4 березня 1925 р.), які переконливо свідчили, що рішення про свій саморозпуск, ця партія змушена була прийняти в результаті тиску Комінтерну та партії більшовиків. Частина укапівців, увійшовши до КП(б)У, отримала значні посади та прийняла участь у державотворчих процесах в Україні в 20-30-х рр. ХХ ст.

У висновках підведені підсумки дисертаційного дослідження.

Дисертація є першим, спеціальним і, водночас комплексним дослідженням проблеми історії Української Комуністичної Партії (укапівців): утворення, діяльність та ліквідація (1920-1925 рр.). В роботі поставлені й розв'язані конкретні історичні задачі, а саме:

- проаналізована та систематизована існуюча наукова література з означеної дослідницької проблеми. З'ясовано, що в залежності від різних суспільно-політичних устроїв, історичних епох ця проблема розглядалася по різному. Так, у 20-х роках ХХ ст. відносини правлячої партії (більшовиків) з УКП висвітлювались з позицій партійності і класовості. Але в той же час говорилось і про позитивні наслідки злиття УКП з КП(б)У, в результаті чого остання отримала значне підсилення. В кінці 20-х років ХХ ст. вивчення історії УКП взагалі було призупинено майже на три десятиліття. З середини 50-х років ХХ ст. цей процес знову було відновлено. Але головною доктриною радянської історіографії того періоду, який тривав до кінця 80-х років ХХ ст. було положення про "антирадянський", "націоналістичний", "контрреволюційний" характер останньої національної комуністичної партії. В сучасний історичний період, який розпочався із здобуттям Україною незалежності, головною тезою в дослідженнях історії УКП стало положення про те, що ця партія ліквідована більшовиками;

- представлений в дисертації джерельний комплекс, що складається з архівних та опублікованих матеріалів відзначається репрезентативністю та автентичністю. Сукупність джерел різного походження та характеру є достатньо представницькою і може бути документальною основою для досягнення мети цього дослідження та вирішення конкретних дослідницьких завдань;

- використання в роботі принципів історизму та об'єктивності, які взаємодоповнили один одного у процесі наукового пошуку, надали можливість відмовитися від таких постулатів радянської історіографії при характеристиці УКП як "банкрутство", "антирадянська, дрібнобуржуазна та націоналістична" партія тощо.

Відмічено, що Українська Комуністична Партія (укапівців) була утворена у січні 1920 року внаслідок еволюції значної частини українських соціал-демократів в лівому напрямку під час

Української Революції 1917-1920 рр. – від національно-визвольних вимог до соціальних перетворень. Така еволюція українських політиків відповідала настроям значної частини трудящих України. Разом з більшовиками в перші роки своєї діяльності (1920-1921 рр.) УКП проводила спільну роботу в радах та інших органах державної влади України. Керівники УСДРП (незалежних) А. Річицький, М. Ткаченко, А. Драгомирецький та ін. мали намір, організовуючи нову українську компартію, зробити її об'єднаним центром усіх комуністичних сил в Україні - (УКП (боротьбистів), КП(б)У, Поалей-Ціон). У той час більшовики теж потребували політичних союзників для зміцнення радянської влади в Україні, тому погодились на створення нової компартії і навіть деякий час надавали їй матеріальну допомогу;

- встановлено, що УКП не змогла стати масовою політичною партією в Україні, нараховуючи в 1920-1921 рр. в своїх лавах до 3000 осіб. В 1922-1925 рр. її чисельність була значно меншою – кілька сот членів. При цьому прихильників УКП, або "співчуваючих" було значно більше;

- визначено, що УКП на першому етапі своєї діяльності зосередила головні зусилля на завоювання впливу серед пролетаріату, але серед здебільшого неукраїнського та зрусифікованого робітництва УКП не набула значного впливу. Натомість вона користувалася підтримкою насамперед серед українського населення (селян, студентів, інтелігенції, робітників, які мешкали у приміських селах);

- відмічено, що УКП протягом усього періоду своєї діяльності користувалась переважно легальними методами роботи. Для пропаганди своїх ідей укапісти використовували можливість роботи в органах державної влади, профспілках та офіційних державних заходах, участі у передвиборчих кампаніях, розповсюдження власної періодики тощо;

- показано, що ще в першому періоді діяльності УКП (1920-1922 рр.) всередині партії почалася криза, яка була зумовлена розбіжностями в поглядах керівництва УКП. В цей час її лави покинули відомі особи, а чисельність партії постійно скорочувалася, особливо у 1922 році.

- відзначено, що з початком проведення політики українізації в 1923 р. діяльність УКП отримала свого роду друге дихання. Впроваджуються нові форми агітаційної роботи з населенням, зокрема організація курсів політосвіти, читання усних газет укапістів, відкритих зборів УКП, які збирали чимало безпартійних і навіть членів КП(б)У та ЛКСМУ. Значну увагу УКП також приділяло роботі з молоддю, створивши свою власну молодіжну організацію УКРІОС;

- встановлено, що УКП використовувала і нелегальні та напівлегальні методи діяльності, особливо в 1923-1924 рр. (конспіративні збори, участь у робітничих страйках, агітація серед призовників тощо);

- з'ясовано, що УКП мала жорстку дисципліну в партії, власний партійний суд та свого роду контррозвідку. Це давало змогу застосовувати контрзаходи не тільки до "ліквідаторів" у партії, але й інколи навіть нейтралізувати вплив агентів ДПУ;

- наявні факти діяльності УКП в 1923-1924 рр. дозволяють стверджувати, що навіть в умовах домінування КП(б)У в усіх сферах державного і суспільного життя України, націонал-комуністам вдавалось досягати значних успіхів;

- обґрунтовано, що протягом п'ятирічного періоду діяльності УКП, її відносини з правлячою КП(б)У не були сталими. Більшовики дозволили утворення УКП та надавали їй значну матеріальну та організаційну допомогу, розраховуючи що УКП співпрацюючи з КП(б)У в радах та інших органах радянської влади, позбудеться своїх національних поглядів та увійде в КП(б)У, як це було з УКП (боротьбистами);

- визначено, що з другої половини 1920 р. відносини між двома комуністичними партіями погіршуються, що спричинила самостійницька позиція УКП стосовно питань державності України (власна Червона армія, Всеукраїнський Профспілковий Центр, самостійні наркомати, державна українська мова тощо). УКП часто піддавала критиці офіційний курс правлячої КП(б)У, котрий на думку укапістів, не відповідав національним інтересам України.

- з'ясовано, що напруження у відносинах між УКП та КП(б)У ще більше посилилось після проголошеної більшовиками нової економічної політики. Несприйняття НЕПу було пов'язано не тільки з ліворадикальними економічними поглядами УКП, але й тим, що члени цієї партії убачали у такій політиці небезпеку відродження великодержавного російського шовінізму та ідеології "Єдиної Неділимої Росії" через посилення капіталістичних елементів в Україні;

- встановлено, що переконуючись у посиленні впливу УКП, більшовики остаточно ухвалюють рішення з ліквідації цієї партії на своєму жовтневому (1924 р.) Пленумі ЦК КП(б)У. Для виконання цього завдання більшовики спочатку застосовують свою типову методику розколу партій, всіляко підтримуючи ліву фракцію в УКП, котра виступала за ліквідацію своєї партії та злиття з КП(б)У. З другої половини 1924 р. влада по відношенню до УКП застосовує і надзвичайні репресивні заходи – арешти та заслання активістів УКП, що значно послаблювало діяльність партії. Але такі заходи не досягали своєї остаточної мети, тому що викликали небажаний для влади громадський резонанс;

- головний висновок роботи полягає в тому, що більшовики вирішили справу ліквідації УКП за допомогою Комінтерну, який 24 грудня 1924 р. прийняв рішення про розпуск цієї партії. Виходячи з цього можна говорити не про самоліквідацію УКП на її IV з'їзді (1-4 березня 1925 р.), а про фактично її ліквідацію більшовиками взагалі.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях автора:

Статті у фахових виданнях:

1. Роль національно-свідомої української інтелігенції у створенні УКП в 1920 році..

// Інтелігенція і влада. - Громадсько-політичний науковий збірник. Вип. 1. – Одеса: Астропринт. – 2002. - С. 171 – 174.

2. УКП – останній політичний конкурент більшовиків на Катеринославщині (1920-1925 рр.). // Грані. – Дніпропетровськ. – 2004. – №3. – С. 54-58.

3. Ліквідація Української Комуністичної партії. Новий погляд на проблему.// Грані. – Дніпропетровськ. – 2005. – №3. – С. 113-118.

4. УКП на Катеринославщині. Основні віхи діяльності (1920-1925 рр.).// Інтелігенція і влада.- Громадсько-політичний науковий збірник. Вип. 5. Серія: Історія. – Одеса: Астропринт. – 2005. - С. 145 – 150.

5. Утворення Української Комуністичної партії – важлива подія в політичному житті України у I пол. 20-х рр.. XX ст.// Грані. – Дніпропетровськ. – 2006. – №2. – С.31-34.

Тези доповідей на конференціях:

6. Утворення УКП – визначна подія політичної історії України (20-х років XX століття). Матеріали 1 Всеукраїнської науково-практичної конференції "Україна наукова - 2001". Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001. – С.15-16.

7. Діяльність Української Комуністичної Партії (УКП) у 1920-1925 рр. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Динаміка наукових досліджень". Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. – С. 14-17.

8. УКП – КП(б)У: втрачені можливості співпраці. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції "Слов'яни: історія, мова, культура". Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005.– С. 130-133.

АНОТАЦІЯ

Дірявка Ю.П. "Українська комуністична партія (укапістів): утворення, діяльність та ліквідація (1920-1925 рр.) – рукопис

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Дніпропетровський національний університет, Дніпропетровськ, 2005.

Дисертація є комплексною роботою по вивченню історії Української комуністичної партії (укапістів): утворення, діяльність та ліквідація (1920-1925 рр.). Зокрема основні питання дослідження включають визначення ролі і місце УКП у політичній структурі України I пол. 20-х рр. XX ст. В роботі значна увага надається таким малодослідженим проблемам історії УКП, як причини її утворення, відносини з правлячою КП(б)У протягом 1920-1925 рр., погляди УКП стосовно важливих проблем державності України: її ставлення до нової економічної політики, українізації, відносин між республіками Радянського Союзу.

Досить детально розглянуті методи роботи УКП та процес сходження цієї останньої легально діючої партії (крім КП(б)У) з політичної арени України в 1925 р.

Робиться висновок, що доктрина українського комунізму, яка була створена УКП за 5 років її діяльності, представляла собою реальну альтернативу більшовизму та значно більше відповідала державним інтересам України в умовах постреволуційної ситуації.

Ключові слова: незалежники, укапісти, легальна опозиція, український комунізм.

АННОТАЦІЯ

Дирявка Ю.П. "Украинская коммунистическая партия (укапистов): образование, деятельность и ликвидация (1920-1925 гг.) - рукопись

Диссертация на получение научной степени кандидата исторических наук за специальностью 07.00.01 - история Украины. - Днепропетровский национальный университет, Днепропетровск, 2008.

Диссертация является комплексной работой по изучению истории Украинской коммунистической партии (укапистов): образование, деятельность и ликвидация (1920-1925 гг.). В частности основные вопросы исследования включают определение роли и места УКП в политической структуре Украины 1 пол. 20-х гг. XX ст. В работе значительное внимание предоставляется таким малоисследованным проблемам истории УКП, как причины ее образования, отношения с правящей КП(б)У на протяжении 1920-1925 гг., взгляды УКП относительно важных проблем государственности Украины: ее отношение к новой экономической политике, украинизации, отношениям между республиками Советского Союза.

Довольно детально рассмотрены методы работы УКП и процесс схождения этой последней легально действующей партии (кроме КП(б)У) с политической арены Украины в 1925 г. Отмечено, что УКП не было массовой политической партией в Украине, но ее сторонников или "сочувствующих" было значительно больше чем членов этой партии. Также выяснено, что в 1923 и особенно, в 1924 годах органы государственной власти Украины, опасаясь усиления влияния УКП, применяют различные репрессивные методы против активистов этой партии.

Установлено, что главной причиной «самороспуска» УКП на ее IV съезде 1-4 марта 1925 г. было давление на эту партию со стороны большевиков и III Коминтерна. Таким образом, это была именно ликвидация последней самостоятельной украинской компартии.

Делается вывод, что доктрина украинского коммунизма, которая была создана УКП за 5 лет ее деятельности, представляла собой реальную альтернативу большевизму и значительно больше отвечала государственным интересам Украины в условиях постреволуционной ситуации.

Ключевые слова: незалежники, укаписты, легальна опозиція, український комунізм.

SUMMARY

Diryavko Yu.P. "Ukrainian Communist Party (ukapistov): foundation, activity and liqvidation (1920-1925 years). – Manuscript.

The dissertation is presented for a scientific degree of the candidate of historical sciences in the specialty 07.00.01 - history of Ukraine. Dnipropetrovs'k National University. - Dnipropetrovs'k, 2008.

The Dissertation is a complex work on studying Diryavko Yu.P. "Ukrainian Communist Party (ukapistov): foundation, activity and liqvidation (1920-1925 years). The main matters of search include the questions of role and place of UCP in the political structure of Ukraine 1 half the 20-th years XX century. Yreat attention was paid to less known problems of the history UCP, as the reasons of its foundation its foundation, its relations with the ruling CP(b)U during the 1920-1925 years, views of UCP on importanf problems of Ukraine as a state: its attitude to the new economical policy, ukrainization, relations between the republics of the Soviet Union.

The methods of UCP work and process of going away from the political arena of Ukraine in 1925 year, the last legal acting party (exepf CP(b)U) were searched in details.

The author comes to the conclusion, that the doctrine of Ukrainian communism was a real alternative to bolshevism and was more closer to the state interests of Ukrainian in the afterrevolution situation.

Key words: independent, ukapisty, legal opposition, ukrainian communism.